

İNSAN HAKLARI AVRUPA MAHKEMESİ

*Abuyeva ve diğçerleri v. Rusya**

(Başvuru No. 27065/05, 02/12/2010)

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, 2 Aralık 2010 tarihli *Abuyeva ve Diğçerleri v. Rusya* Daire kararıyla¹ (başvuru numarası 27065/05) oybirliğiyle;

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin **2. Maddesinin (yaşam hakkı)** başvuruçular ve öldürülen 24 tane akrabaları yönünden **ihlal edildiğine**,

Sözleşme'nin **2. Maddesinin**, Devlet görevlilerinin öldürücü güç kullanması durumunda etkili soruşturma yürütme yükümlülüğünün yerine getirilmemesi bakımından **ihlal edildiğine**,

Sözleşme'nin **13. Maddesinin (etkili başvuru hakkı)** 2. Madde paralelinde **ihlal edildiğine karar vermiştir.**

Dava, başvuruçuların 24 tane akrabasının Şubat 2000 tarihinde köylerine yapılan bir bombardıman sırasında öldürüldüğü iddiasına ilişkindir. Bazı başvuruçular saldırıda yaralanmaları sebebiyle ayrıca şikâyetçi olmuşlardır.

Mahkeme özellikle, aynı olaylardan kaynaklı önceki tarihli kararına rağmen (*Isayeva v. Rusya*, 24 Şubat 2005²) bombardıman hakkında açılan yeni soruşturmanın birebir aynı sorunlardan ötürü zarar gördüğünü tespit etmiş; Mahkeme kararlarının yerine getirilmesini denetleyen ve Avrupa Konseyi'nin yürütme birimi olan Bakanlar Komitesi'ne söz konusu sorunu ele alması için çağrıda bulunmuştur.

Başvuruya Konu Olayların Özeti

Başvuruçular 29 tane Rus vatandaşıdır. Başvuruçular Şubat 2000 tarihinde Katyr-Yurt köyünde (Achkhoy-Martan bölgesi, Çeçenistan) yaşamaktadır, söz konusu bölge Rus ordusu ve güvenlik güçleri tarafından 1999 sonbaharında Çeçenistan'da başlatılan askeri

* Bu karar İngilizce'den Türkçe'ye Avrupa Birliği'nin Hafıza Merkezi tarafından gerçekleştirilen Ağır İnsan Hakları İhlallerinde Cezasızlıkla Mücadele projesi kapsamındaki finansal desteğiyle Anasaya Gündemi işbirliğiyle Polat Yamaner tarafından özetlenerek tercüme edilmiştir.

¹ Sözleşme'nin 43. ve 44. Maddeleri kapsamında Daire kararları kesin değildir. Bir Daire kararının verildiği tarihten itibaren üç ay içinde, dava taraflarından her biri davanın Büyük Daire'ye gönderilmesi talebinde bulunabilir. Bu talepte bulunulması halinde beş hâkimden oluşan bir panel, davanın ek incelemeye ihtiyacı olup olmadığını değerlendirmektedir. Panelin ek incelemeye gerek olduğu yönünde karar vermesi durumunda Büyük Daire davayı görür ve kesin karara hükmeder. Büyük Daire'ye gönderme talebinin reddedilmesi halinde, Daire kararı ret tarihi itibarıyla kesinleşir.

Bir kararın kesinleşmesi durumunda, kararın yerine getirilmesinin denetimi için karar Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine gönderilir. Kararın yerine getirilmesi sürecine ilişkin ayrıntılı bilgiye bağlantıdan erişilebilir:

www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution.

² Şubat 2002 bombardımanının sonucunda, Zara Isayeva'nın oğlu ve üç yeğeni öldürülmüştür.

operasyonu sırasında “güvenli bölge” olarak kabul edilmiştir. Şubat 2000’de bölgede 25,000’e yakın insan yaşamaktadır.

Dava, Grozny bölgesinden kaçan geniş bir grup Çeçen savaşçının köyü ele geçirmesinden sonra Rus askeri kuvvetlerinin 4 ila 7 Şubat 2000 tarihleri arasında Katyr-Yurt köyüne yaptıkları saldırılar ile ilgilidir. Rus kuvvetlerinin serbest düşüşlü uçak bombaları, füzeler ve diğer ağır mühimmatları kullandığı saldırı neticesinde, başvurucuların yakın akrabaları olan 24 kişi ölmüştür (aralarında çocuklar ve yaşlılar da bulunmaktadır), ölen kişilerin neredeyse tamamı saldırı esnasında sığınaklara çekilmiş durumdadır. Başvuruculardan on kişi temel olarak şarapneller sebebiyle yaralanmış ve operasyonlar geçirmiştir; başvuruculardan bir tanesi bombalamada aldığı yaradan kangren olması sebebiyle sol bacağına ampute ettirmek zorunda kalmıştır. Başvurucular, askeri güçlerin köyün her iki çıkışı da kontrol etmeleri sebebiyle bombalamadan kaçmakta büyük zorluk yaşadıklarını öne sürmüşlerdir.

Olayla ilgili Rus yetkililerince bir ceza soruşturması başlatılmış ve 2000-2001 yıllarında başvurucuların neredeyse hepsinin bizzat kendilerinin ya da aile üyelerinin ve söz konusu zamanda Katyr-Yurt’ta bulunan diğer insanların ifadeleri alınmıştır. Başvurucular ifadelerinin alınması esnasında, yetkililerin soruşturma süreci ile ilgili bir gelişme olursa kendilerine haber vermeyi garanti ettiklerini, ayrıca kendilerine tazminat verileceğini söylediklerini ifade etmişlerdir. Soruşturma, askeri kuvvetlerin eylemlerinin söz konusu koşullarda meşru olduğu, nitekim geniş bir grup yasadışı savaşçının köyü ele geçirdiği ve teslim olmayı reddettiği esnada söz konusu eylemlerin yapıldığı gerekçeleriyle Mart 2002’de kapatılmıştır.

Başvurucular kovuşturmayla ilişkin söz konusu karara itiraz etmişler ve Mart 2006’da mahkemeler soruşturmanın tekrar açılması için askeri savcılığa dosyayı geri yollamıştır. Ancak bu esnada, Mahkeme’nin *Isayeva* kararı sonrasında soruşturma hâlihazırda Kasım 2005’te yeniden başlatılmıştır; bakıldığında *Iseyeva* kararındaki başvurucu, işbu davadaki başvurucular ile aynı yerel yargı sürecinden geçmiştir. Ceza soruşturmasının ikinci safhasında birkaç yeni tanığın daha ifadesi alınmıştır, bunların arasında başvuruculardan on tanesi ve akrabaları da yer almaktadır. Haziran 2007’de soruşturma Mart 2002’deki aynı gerekçeler ile kapatılmıştır. Verilen bu karar, özel olarak ek bir askeri bilirkişi raporuna dayanmaktadır; –bu rapor Mahkeme’ye ibraz edilmemiştir– söz konusu rapor, bölgede bulunan sivillerin uygun bir şekilde tahliye edilmesi için gereken organizasyon planının yapıldığını ancak tahliyenin Çeçen savaşçılar tarafından engellendiğini ve bölgede kullanılan mühimmatın –yerel ateş- doğru bir şekilde seçildiğini belirtmekte ve ilk soruşturma neticesinde varılan bulguları doğrulamaktadır.

Hükümet, yasadışı silahlı örgütlerin aktif direnişi kaynaklı saldırının ve saldırı sonuçlarının, Katyr-Yurt nüfusunun korunması için kesin surette gerekli olduğunu öne sürmüştür. Planlanan sivil çıkış koridorları, bozgun ve esareti engellemek için Çeçen savaşçıların bölgede oturan kişileri “insan kalkanı” olarak kullanması sonucu sabote edildiği iddia

edilmiştir. Hükümet ayrıca soruşturmanın bağımsız bir organ olan askeri savcılık tarafından yürütüldüğünü savunmuştur. Askeri savcılık, 95 kişiye mağdur statüsü tanımış, 50'den fazla tanığın ifadesini almış ve birçok bilirkişi raporu tanzim ettirmiştir. Soruşturmanın ikinci safhası esnasında birçok önemli ek delil toplanmış ve olayların Katyr-Yurt'ta, 4 ila 7 Şubat 2000 tarihleri arasında vuku bulduğu tespit edilerek olay daha da açıklığa kavuşturulmuştur. Silahlı Kuvvetler Askeri Akademisi tarafından ek bir bilirkişi raporu düzenlenmiştir.

Başvurucunun İhlal İddiaları

2. Maddeye (yaşam hakkı) dayanan başvuru, *Isayeva* kararına doğrudan atıf yaparak, ölmüş akrabalarının ve -maruz kaldıkları tehlikenin boyutları itibariyle- kendilerinin yaşam haklarının ihlal edildiğini iddia etmişlerdir. 13. Maddeye (etkili başvuru hakkı) dayanan başvuru ek olarak, saldırı hakkında yürütülen soruşturmanın etkisiz olduğunu –gerek 2006 öncesi, gerekse 2006 sonrası devam ettirilen soruşturmanın ayrı safhaları bakımından-, özellikle askeri savcılığın Mahkeme tarafından belirtilen birçok ihmali yerine getirmemesi ve soruşturma hakkında en önemli gelişmelerden haberdar etmemesi itibariyle öne sürmüşlerdir.

Başvurucular 26 Haziran 2005 tarihinde İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'ne başvurmuşlardır.

Mahkemenin Kararı

2. Madde

Mahkeme *Isayeva* davasında, 4 ila 7 Şubat tarihlerinde gerçekleşen Katyr-Yurt operasyonlarının meşru bir amacı bulunduğunu kabul etmiş, ancak sivil nüfusun zorunlu himayesi için gereken yeterlilikte bir planın yapılmaması ve icra edilmemesi sebebiyle 2. Maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

İşbu davada, tarafların sundukları bulguların ışığında Mahkeme *Isayeva* içtihadından sapmak için herhangi bir gerekçe görememektedir. 2007'de soruşturmanın kapatılmasına temel teşkil eden ek bilirkişi raporunun bir nüshası Mahkeme'ye ibraz edilmediği için; sivillerin uygun bir şekilde tahliye edilmesi için gereken organizasyon planının yapıldığı, bölgede kullanılan mühimmatın doğru bir şekilde seçildiği ve "insancıl koridor"ların işlememesinin sebebinin savaşçılar olduğu yönündeki Hükümet gözlemlerini destekleyecek herhangi bir belge bulunmamaktadır.

4 ila 7 Şubat 2000 tarihleri arasında gerçekleşen Katyr-Yurt operasyonları her ne kadar meşru bir amaç taşımış olsa da; operasyon, sivil nüfusun hayatı için zorunlu himaye yöntemleri planlanmadan ve icra edilmeden yürütülmüştür. Bu sebeplerle, başvuru ve operasyon esnasında ölen ya da yaralanan başvuru akrabaları yönünden, Rusya'nın yaşam hakkı yükümlülüklerini yerine getirmemesi sebebiyle yaşam hakkı ihlali gerçekleşmiştir.

Soruşturma

Mahkeme, Isayeva kararında yerel soruşturma sürecinin etkisiz olduğuna hükmetmiştir. Mahkeme soruşturma sürecini; soruşturmanın yedi ay süren bir gecikme sonrasına açılması, “güvenli geçiş” ile ilgili elzem nitelikteki bilgilerin eksikliği, tahliyenin güvenliğinden sorumlu kişilerin ve askerlere verilen talimatların bilinmemesi yönlerinden eleştirmiştir. Mahkeme ek olarak, yüksek rütbeli askerlerin Katyr-Yurt halkından kişilerin ordu ile işbirliği yapmaması algısı ile kişileri “cezalandırması” ve insan ölümlerini etraflıca değerlendirmemesi iddialarının herhangi bir şekilde incelenmemesi yönlerinden de eleştiride bulunmuştur. Son olarak Mahkeme, -soruşturmanın kapatılmasına temel teşkil eden- Şubat 2002 tarihli bilirkişi raporunun dava dosyasında yer alan belgeler cetvelinde yer almadığını tespit etmiştir.

İncelenen belgeler ışığında Mahkeme, 2005’te yürütülen soruşturmada gerçekleşen büyük çaplı eksikliklerin soruşturmanın ikinci safhası boyunca da devam ettiğine karar vermiştir; özellikle, sivillerin güvenli tahliyesinden doğan sorumluluk ve operasyonunun Katyr-Yurt halkı üzerindeki “misilleyici” niteliği gibi elzem nitelikteki konuların ele alınmaması özelinde söz konusu karara varılmıştır. Sahada bulunan kişilerin ifadelerinin alınmasında bu hususlara ilişkin herhangi bir ek soru sorulmamış ve kimseye bir suç isnadında bulunulmamıştır. Ek olarak, askeri savcılık tarafından verilen soruşturmanın sonlandırılması kararları askeri personel tarafından hazırlanan bilirkişi raporları temel alınarak verilmiştir, bu durum soruşturmanın bağımsızlığına ilişkin ciddi şüpheler yaratmaktadır. Mahkeme, yeniden, soruşturmanın başlatılması üzerinden yedi yıl geçmesine rağmen, mağdurların kapsamlı ve eksiksiz bir listesinin çıkarılmadığını ve başvuruculara soruşturma süreci hakkında bilgi verilmediğini şaşkınlıkla tespit etmektedir.

Özetlemek gerekirse, Isayeva kararının alınmasından sonra yürütülen soruşturma, birinci soruşturma yönünden tespit edilen sorunları birebir olarak taşımaktadır; bu durum 2. Maddenin yanı sıra Sözleşme’nin 46. Madde hükmü bakımından da önem arz etmektedir (aşağıda bakınız).

Mahkeme bahsi geçen gerekçelerden ötürü, Katyr-Yurt’ta 4 ila 7 Şubat 2000 tarihleri arasında gerçekleşen saldırı koşullarına ilişkin etkili bir soruşturma yürütülmediği sonucuna varmış ve 2. Maddenin usuli boyutunun ihlal edildiğine karar vermiştir.

13. Madde

Bombardımanla ilgili ceza soruşturması yolunun etkisizliği sebebiyle, Hükümet tarafından öne sürülen hukuk yolları da dâhil olmak üzere, var olan diğer başvuru yollarının etkililiği de zarar görmüştür; Mahkeme bu sebeple 2. Madde paralelinde 13. Maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

41. Madde

Sözleşme'nin 41. Madde (adli tazmin) hükmü kapsamında, Mahkeme Rusya'nın başvuruçulara toplamda 1,720,000 Euro -30,000 Euro'dan, 120,000 Euro'ya değişen miktarlarda- manevi tazminat ve 2,266 olan masraf ve giderleri ödemesine hükmetmiştir.

46. Madde

İşbu davaya konu soruşturmanın yürütülmesi esnasında Rusya, Mahkeme'nin 24 Şubat 2005 tarihli *Isayeva v. Rusya* bağlayıcı kararında soruşturmanın etkisizliğine ilişkin olarak yer verilen tespitleri açıkça göz ardı etmiştir. Mahkeme bu itibarla, kararın yerine getirilmesine ilişkin her türlü tedbirin Mahkeme kararında geçen hükümler ile uyumlu olması gerekliliğine özellikle vurgu yapmaktadır.

Pratik açıdan bakıldığında, soruşturma sürecinde söz konusu olaylara ilişkin yüklü miktarda bilgi toplanmıştır. Var olan belgelere bakıldığında bireysel düzeydeki ihmaller kolayca düzeltiler niteliktedir. Bununla birlikte, bugüne kadar, bağımsız –tercihen yargısal- bir organ tarafından, mağdurların ölümüne ilişkin şahsi sorumluluğu açığa çıkarma amacıyla, öldürücü güç kullanımının orantılılığı ya da gerekliliğine ilişkin bir çalışma ya da soruşturma yürütülmemiştir.

Bahsi geçen soruna işaret etme ve Rusya Hükümeti'ne verilen karara –pratik anlamda- riayet ile ilgili gereklilikleri bildirme görevinin, Sözleşme'nin 46. Madde hükmü kapsamında hareket eden Bakanlar Komitesi'ne ait olduğunu tespit etmekle birlikte; Mahkeme, şimdiye kadarki soruşturmalarda bulunan eksiklikler göz önüne alınarak yeni ve bağımsız bir soruşturmanın yürütülmesi gerekliliğini özel olarak belirtmeyi kaçınılmaz bulmaktadır.

Ayrık Görüşler

Hâkim Malinverni, Hakim Rozakis ve Spielmann'ın katılımıyla mutabık görüşünü beyan etmiştir. Bu görüş mahkeme kararının ek kısmında belirtilmiştir.